

МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА І ЗМІНИ ГЕОЕКОНОМІЧНОГО ПРОСТОРУ

УДК 339.5+658

АНАЛІЗ МІЖНАРОДНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ АГРАРНОЇ ПРОДУКЦІЇ

Вітько Д.О.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

В статті проаналізовано динаміку міжнародної конкурентоспроможності української аграрної продукції на міжнародному ринку та ринку країн ЄС-28. Для цього було використано індекс виявлених порівняльних переваг (RCA_1) та відносної експортної переваги (RXA). Аналіз показав, що аграрна продукція українських виробників має вищий рівень конкурентних переваг на ринку ЄС у порівнянні з міжнародним ринком. Продукція рослинного походження, зокрема: зернові культури, жири та олії тваринного та рослинного походження, рослинні матеріали для виготовлення плетених виробів, насіння і плоди олійних рослин, має сильну конкурентоспроможність на міжнародному ринку та ЄС-28. Серед продуктів тваринного походження, лише молоко та молочні продукти, яйця птиці мають слабкий тип порівняльних переваг. У цілому, товарні групи аграрного сектору протягом аналізованого періоду мали відносно стабільну динаміку виявлених порівняльних переваг. Лише для молока та молочних продуктів, яєць птиці, натурального меду серед продуктів тваринного походження, та продукції борошномельно-круп'яної промисловості серед продукції рослинного походження міжнародна конкурентоспроможність зменшилася з істотної до слабкої.

Ключові слова: міжнародна конкурентоспроможність, міжнародні ринки, виявлені порівняльні переваги, відносна експортна перевага, аграрна продукція

UDC 339.5+658

ANALYSIS OF UKRAINIAN AGRICULTURAL PRODUCTS' INTERNATIONAL COMPETITIVENESS

Vitko D.

Kyiv National University named after Taras Shevchenko

The international competitiveness of Ukrainian agricultural products on the international market and EU-28 markets is analyzed in the article. The indexes of revealed comparative advantages (RCA_1) and relative export advantages (RXA) were used to achieve the research aim. The Ukrainian agricultural products were found to have higher level of competitive advantages on the EU market, compared to international market. Best rates of RCA and RXA were found for plant products, including cereals, animal or vegetables fats and oils, oil seeds and oleaginous fruits, vegetable plaiting materials. Dairy produce, birds' eggs; natural

honey are the only products of animal origin, having weak type of comparative advantage. In general, the agrarian product groups had relatively stable dynamics of revealed comparative advantages during the analyzed period. The international competitiveness has decreased from substantial to weak only for milk and milk products, eggs, poultry, honey (among animal products), and products of the milling industry (among plant products).

Keywords: international competitiveness, international markets, revealed comparative advantage, relative export advantage, agricultural products.

Актуальність проблеми. Забезпечення високого рівня конкурентоспроможності гарантує виробникам довготривале та результативне функціонування за умов динамічності та випадковості чинників зовнішнього середовища підприємства.

Протягом останніх років українські виробники на зовнішніх ринках зіткнулися з багатьма викликами, що змусило їх змінювати географію експорту, шукаючи ринки, де їх продукція була б найбільш конкурентною. Крім того, внутрішня економічна криза зумовила необхідність інтернаціоналізації для підприємств, які раніше орієнтувалися лише на внутрішній ринок. За таких умов актуалізується питання виявлення найбільш конкурентоспроможної продукції. Особливо це стосується аграрної сфери, яка традиційно є орієнтованою на закордонні ринки.

Аналіз останніх наукових досліджень. Дослідженням конкурентоспроможності та оцінкою конкурентного статусу підприємства займалося багато закордонних та українських науковців.

Значний внесок у дослідження проблем міжнародної конкуренції зробили такі зарубіжні вчені, як І. Ансофф, Б. Карлофф, Ф. Котлер, Ж.-Ж. Ламбен, М. Портер, А. Томпсон, А. Стрікленд, Ф. Хайек та інші. М. Портер зробив вагомий внесок в теорію міжнародної конкуренції, яка згодом була адаптована до реальних українських умов у наукових працях вітчизняних вчених О. Білоруса, М. Гельвановського, Б. Губського, М. Книша, Е. Кочетова, Д. Лук`яненка, Ю. Пахомова, В. Петрова та інших.

Порівняльні конкурентні переваги та їхня роль у міжнародному економічному обміні досліджувалися також у працях учених-засновників теорії міжнародної торгівлі, від класичних (Дж. С. Мілля, Д. Рікардо, А. Сміта) до сучасних (П. Кругмана, Д. Хаберлера та інших). У своїх працях вони розглядали юридичні та економічні основи міжнародних конкурентних відносин, правові аспекти державного регулювання конкуренції, взаємозв'язку конкуренції та міжнародної

торгівлі, питання управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємств. Водночас, проблематика міжнародної конкурентоспроможності української продукції за нових умов взаємодії, в першу чергу, з ЄС потребує подальшого дослідження.

Мета роботи: виявити особливості розвитку конкурентоспроможності української аграрної продукції на міжнародному ринку та ринку ЄС-28.

Викладення основного матеріалу дослідження. Для виявлення найбільш конкурентоспроможних українських аграрних товарів будемо використовувати індекс виявлених порівняльних переваг (Revealed Comparative Advantage), який називають також індексом Баласса (формула 1) [3]:

$$RCA_i = \frac{X_{ij}/X_{rj}}{X_{iw}/X_{rw}}, \quad (1)$$

де: X_{ij} - обсяг експорту товару (або товарної групи) і країни j ;

X_{rj} - загальний обсяг експорту країни j ;

X_{iw} - обсяги експорту товару (або товарної групи) і усіма країнами світу;

X_{rw} - загальний обсяг світового експорту.

Цей індекс вказує на те, яким є співвідношення частки експорту досліджуваної галузі у загальному обсязі експорту аналізованої країни до частки експорту галузі в загальному обсязі світового експорту (чи в об'єднанні країн, наприклад ЄС) [8].

Якщо значення індексу є більшим за 1, то тоді порівняльна перевага вважається виявленою, тобто аналізований товар є відносно конкурентоспроможним на міжнародному чи регіональному ринках. Рівень міжнародної конкурентоспроможності товару відповідно до значень вказаного індексу можна поділити на чотири типи (табл. 1):

Таблиця 1 - Типи міжнародної конкурентоспроможності товару за індексом Баласса

Значення RCA	Тип конкурентоспроможності
(0; 1]	Відсутність конкурентоспроможності
(1;2]	Слабка конкурентоспроможність
(2;4]	Істотна конкурентоспроможність
>4	Сильна конкурентоспроможність

Джерело: складено на основі [7]

Конкурентоспроможність товару може визначатись як на глобальному рівні, так і на регіональному чи субрегіональному рівнях або ж обмежуватись лише аналізом торгівлі між двома країнами. В

таблиці 2 наведені розраховані в динаміці індекси Баласса для аграрних груп товарів України на світовому ринку. До розрахунку бралися товарні групи 1-16 УКТЗЕД. Як бачимо, лише група 04 «Молоко та молочні продукти, яйця птиці, натуральний мед» має слабку конкурентоспроможність, в решти – вона взагалі відсутня.

Таблиця 2 - Індекс RCA для продуктів тваринного походження

Товарна група	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
01. Живі тварини	0,1	0,7	0,2	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	0,5	0,7
02. М'ясо та їстівні субпродукти	0,4	1,5	0,3	0,3	0,4	0,7	0,8	1,0	1,4	0,9
03. Риба і ракоподібні, молюски та інші водяні безхребетні	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
04. Молоко та молочні продукти; яйця птиці; натуральний мед; їстівні продукти тваринного походження, в іншому місці не зазначені	2,8	18,5	2,5	2,7	2,2	2,0	2,2	2,1	2,2	1,4
05. Інші продукти тваринного походження, в іншому місці не зазначені	0,5	2,1	0,3	0,3	0,2	0,2	0,3	0,5	1,0	0,6

Джерело: розраховано автором на основі [6]

Міжнародна конкурентоспроможність продуктів рослинного походження знаходиться на вищому рівні. Як бачимо з таблиці 3, сильна конкурентоспроможність характерна для зернових культур, жирів та олій тваринного або рослинного походження, рослинних матеріалів для виготовлення плетених виробів, насіння і плоди олійних рослин. Продукція борошномельно-круп'яної промисловості маю слабкий рівень міжнародної конкурентоспроможності. У решти товарних груп конкурентоспроможність відсутня.

Таблиця 3 - Індекс RCA для продуктів рослинного походження

Товарна група	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
06. Живі дерева та інші рослини; цибулини, коріння та інші аналогічні частини рослин; зрізані квіти і декоративна зелень	0,0	0,2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1
07. Овочі та деякі їстівні коренеплоди і бульби	0,4	3,2	1,0	0,6	0,6	0,6	0,5	0,7	0,6	0,9
08. Їстівні плоди та горіхи; шкірки цитрусових або динь	0,6	4,7	0,8	0,8	0,7	0,6	0,4	0,5	0,6	0,7
09. Кава, чай, мате, або парагвайський чай, і прянощі	0,1	0,4	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
10. Зернові культури	2,9	68,0	14,2	8,6	8,2	15,6	15,5	19,3	25,4	25,4
11. Продукція борошномельно-круп'яної промисловості; солод; крохмалі; інулін; пшенична клейковина	1,6	21,2	2,0	1,7	1,6	1,5	2,1	2,2	2,8	1,9

Продовження таблиці 3

Товарна група	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
12. Насіння і плоди олійних рослин; інше насіння, плоди та зерна; технічні або лікарські рослини; солома і фураж	4,3	42,8	5,5	4,7	4,6	5,0	6,1	5,9	7,3	6,9
13. Шелак природний неочищений; камеді, смоли та інші рослинні соки і екстракти	0,0	0,2	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
14. Рослинні матеріали для виготовлення плетених виробів; інші продукти рослинного походження, в іншому місці не зазначені	1,1	10,0	13,7	0,5	0,5	0,4	19,5	33,3	27,5	16,8
15. Жири та олії тваринного або рослинного походження; продукти їх розщеплення; готові харчові жири; воски тваринного або рослинного походження	7,8	41,6	8,4	9,4	8,1	10,5	10,6	13,9	16,6	18,6

Джерело: розраховано автором на основі [6]

Теоретичний базис для індексу Баласса як індикатора порівняльної переваги заклав Хіллман [5], наполягаючи на необхідній та достатній умові для репрезентативності дотримання наступних умов (формули 2 і 3):

$$1 - \frac{X_{ij}}{X_{iw}} > \frac{X_{ij}}{X_{rj}} \left(1 - \frac{X_{rj}}{X_{rw}}\right), \quad (2)$$

або

$$\frac{1 - \frac{X_{ij}}{X_{iw}}}{\frac{X_{ij}}{X_{rj}} \left(1 - \frac{X_{rj}}{X_{rw}}\right)} > 1, \quad (3)$$

де $\frac{X_{ij}}{X_{iw}}$ – частка світового ринку країни j в галузі i (рівень ринкової влади країни j на світовому ринку галузі i ;

$\frac{X_{ij}}{X_{rj}}$ – рівень спеціалізації експорту країни j в галузі i ;

$\frac{X_{rj}}{X_{rw}}$ – частка експорту країни j у світовому експорті

Цей індекс вказує на те, чи зростання експорту певної групи товарів аналізованої країни призводить до відповідного зростання індексу Баласса. В табл.4 наведені розраховані показники індексу Хіллмана для груп товарів, для яких було виявлено хоча б слабку конкурентоздатність у 2016 році.

Оскільки індекс Хіллмана для всіх аналізованих груп товарів більший за 1, можна стверджувати про репрезентативність індексу Баласа та його монотонність.

Таблиця 4 - Індекс Хіллмана для окремих груп товарів України (2016 р.)

Товарна група	Значення індексу
04. Молоко та молочні продукти; яйця птиці; натуральний мед; їстівні продукти тваринного походження, в іншому місці не зазначені	157,4
10. Зернові культури	6,3
11. Продукція борошномельно-круп'яної промисловості; солод; крохмалі; інουλін; пшенична клейковина	494
12. Насіння і плоди олійних рослин; інше насіння, плоди та зерна; технічні або лікарські рослини; солома і фураж	25,4
14. Рослинні матеріали для виготовлення плетених виробів; інші продукти рослинного походження, в іншому місці не зазначені	963
15. Жири та олії тваринного або рослинного походження; продукти їх розщеплення; готові харчові жири; воски тваринного або рослинного походження	9,4

Джерело: розраховано автором

В результаті проведених розрахунків індексу Баласса для торгівельних показників України на світовому аграрному ринку виявлено, що основними товарними групами, на яких вона спеціалізувалася у 2016 році, були зернові культури, жири та олії тваринного та рослинного походження, рослинні матеріали для виготовлення плетених виробів, насіння і плоди олійних рослин. Загалом, з 15 аналізованих товарних груп лише для 4 спостерігається наявність сильної конкурентоспроможності, ще для 2 – слабкої і для решти розділів аграрних товарів – відсутня конкурентоспроможність в експорті на світовому ринку.

Рис. 1. Динаміка індексу RCA для найбільш конкурентоспроможних товарних груп

Джерело: побудовано автором

На рис.1 відображено динаміку індексу Баласса для груп товарів, які визначають спеціалізацію України на світовому аграрному ринку.

Оцінка конкурентоспроможності аграрної продукції щодо ринку ЄС-28 виявила цікаву особливість: високий рівень конкурентних переваг на цьому важливому для українських аграріїв ринку мають ті ж товарні групи, що й на міжнародному, але значення індексу RCA для них є значно вищим. Тобто, українська аграрна продукція має вищі порівняльні переваги на ринку ЄС, ніж на світовому ринку (якщо використовувати підхід Баласса).

У випадку з ЄС індекс Хілмана для аналізованих груп товарів також більший за 1, що дозволяє стверджувати про репрезентативність індексу Баласа та його монотонність.

Таблиця 5 - Індекс RCA для аграрної продукції на ринку ЄС-28

Товарна група	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Живі тварини	0,0	0,4	0,1	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1	0,3	0,4
М'ясо та їстівні субпродукти	0,3	1,1	0,2	0,2	0,3	0,5	0,6	0,8	1,1	0,7
Риба і ракоподібні, молоски та інші водяні безхребетні	0,0	0,1	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Молоко та молочні продукти; яйця птиці; натуральний мед; їстівні продукти тваринного походження, в іншому місці не зазначені	1,6	10,2	1,4	1,4	1,1	1,0	1,2	1,1	1,2	0,7
Інші продукти тваринного походження, в іншому місці не зазначені	0,5	2,1	0,2	0,3	0,1	0,2	0,2	0,5	0,9	0,6
Живі дерева та інші рослини; цибулини, коріння та інші аналогічні частини рослин; зрізані квіти і декоративна зелень	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Овочі та деякі їстівні коренеплоди і бульби	0,4	2,5	0,8	0,5	0,5	0,5	0,4	0,6	0,6	0,8
Їстівні плоди та горіхи; шкірки цитрусових або динь	0,6	4,4	0,8	0,8	0,7	0,6	0,4	0,5	0,7	0,9
Кава, чай, мате, або парагвайський чай, і прянощі	0,1	0,7	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2
Зернові культури	4,9	105,4	21,2	11,8	11,7	22,8	20,5	26,6	34,0	35,8
Продукція борошномельно-круп'яної промисловості; солод; крохмалі; інулін; пшенична клейковина	1,3	16,6	1,6	1,3	1,3	1,1	1,6	1,7	2,3	1,4
Насіння і плоди олійних рослин; інше насіння, плоди та зерна; технічні або лікарські рослини; солома і фураж	8,2	82,0	11,7	9,6	8,4	9,4	12,2	12,9	16,2	15,1
Шелак природний неочищений; камеді, смоли та інші рослинні соки і екстракти	0,0	0,1	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Рослинні матеріали для виготовлення плетених виробів; інші продукти рослинного походження, в іншому місці не зазначені	1,8	15,3	2,5	1,6	1,2	0,7	40,2	74,9	58,4	38,9
Жири та олії тваринного або рослинного походження; продукти їх розщеплення; готові харчові жири; воски тваринного або рослинного походження	10,7	55,6	10,9	13,1	11,1	13,2	11,9	16,5	20,2	22,2

Джерело: розраховано автором основи [6]

Ще одним підходом, який дозволяє визначити спеціалізацію країни на експорті певної групи товарів та розкриває відносну перевагу при такому експорті, є показник відносної експортної переваги галузі (RXA), запропонований Т. Вольрасом (формула 4) [4]. Цей показник дозволяє уникнути подвійного врахування обсягів експорту продукції галузі та досліджуваної країни.

$$RXA = \frac{X_{ij}/X_{rj}}{(X_{iw}-X_{ij})/(X_{rw}-X_{rj})}, \quad (4)$$

де X_{ij} – обсяг експорту товару (або товарної групи) і країни j ;

X_{rj} – загальний обсяг експорту країни j ;

X_{iw} – обсяги експорту товару (або товарної групи) і усіма країнами світу;

X_{rw} – загальний обсяг світового експорту.

Результати розрахунків показників відносної експортної переваги галузі (RXA), для товарних груп аграрної сфери підтвердили спеціалізацію, виявлену за допомогою індексу RCA (рис. 2).

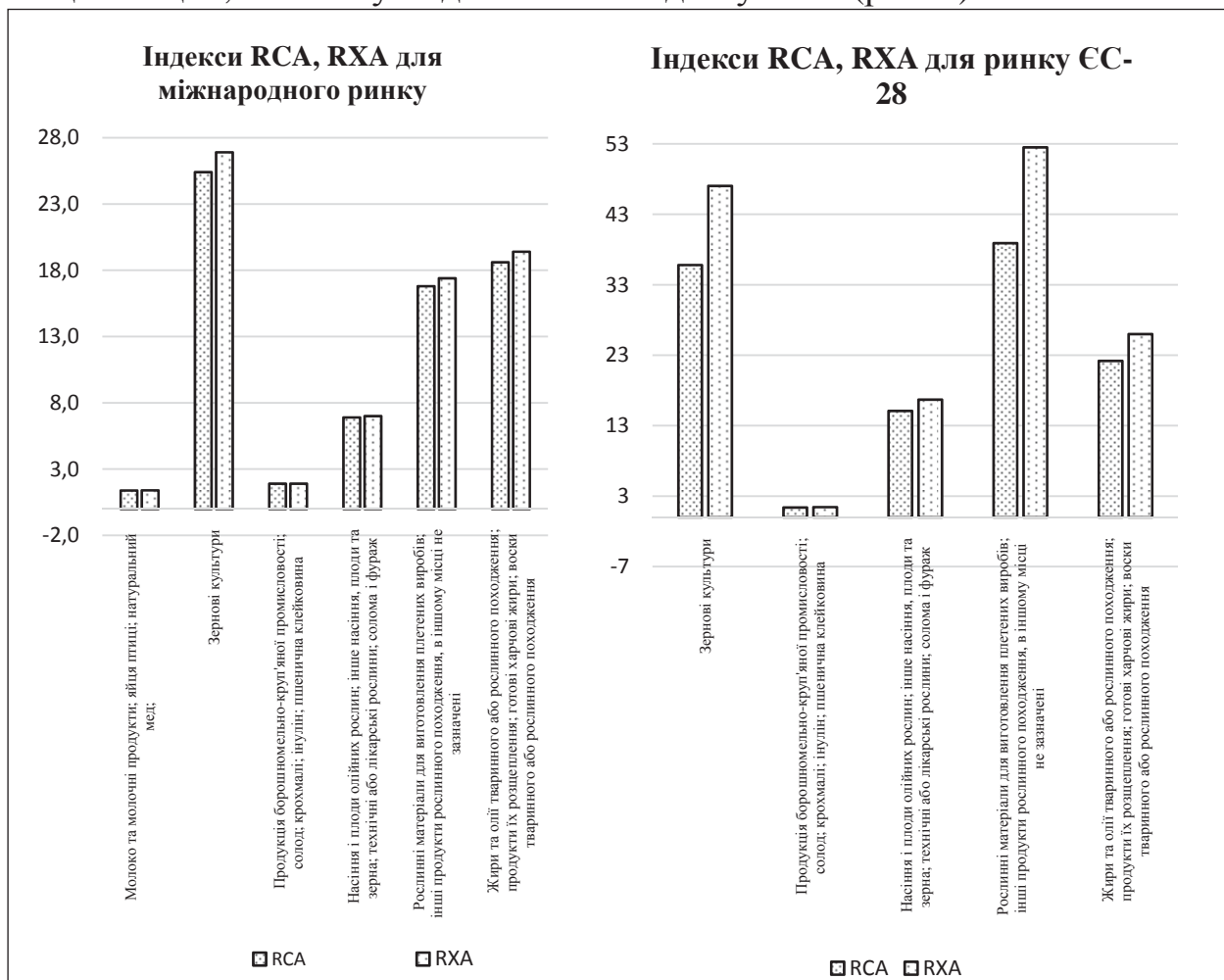

Рис. 2. Порівняння індексів RCA та RXA для міжнародного та ринку ЄС-28, 2016 рік
Джерело: побудовано автором

Як бачимо на рис. 2, показник відносної експортної переваги галузі для ЄС також є вищим, ніж для міжнародного ринку. Для ЄС молоко та молочні продукти, яйця птиці, мед не мають виявлених конкурентних переваг.

Висновки. Таким чином, серед української аграрної продукції найбільш конкурентоспроможними є товари рослинного походження, зокрема: зернові культури, жири та олії тваринного або рослинного походження, рослинні матеріали для виготовлення плетених виробів, насіння і плоди олійних рослин. Серед товарів тваринного походження лише молоко та молочні продукти, яйця птиці та натуральний мед мають слабкий рівень конкурентоспроможності. Українська аграрна продукція має вищі показники виявлених конкурентних переваг на ринку ЄС-28, ніж на міжнародному ринку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ілясова Ю.В., Пучкова М.І. Порівняльні переваги української харчової промисловості в євроінтеграційному просторі // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – Випуск 113 (Частина II). – 2013. – С. 83-88.
2. Маркович І.Б. Експортна спеціалізація України на світовому ринку // Інноваційна економіка. – 2013. – № 1. – С. 44-48.
3. Balassa B. Trade Liberalisation and Revealed Comparative Advantage // The Manchester School of Economic and Social Studies. – 1965. – P. 99-123.
4. Bowen H. On the Theoretical Interpretation of Indices of Trade Intensity and Revealed Comparative Advantage // Weltwirtschaftliches Archiv, - 1983. – Vol. 119. – P. 464-472.
5. Hillman A Observations on the Relation between Revealed Comparative Advantage and Comparative Advantage as Indicated by Pre-Trade Relative Prices // Weltwirtschaftliches Archiv. – 1980. – Vol. 116. – P. 315-21.
6. UN COMTRADE. – Режим доступу: <https://comtrade.un.org/data/>
7. Vollrath T. Evaluation of Alternative Trade Intensity Measures of Revealed Comparative Advantage // Weltwirtschaftliches Archiv. – 1991. – Vol. 127, No.2. – P. 265-80.
8. Yeats A. On the Appropriate Interpretation of the Revealed Comparative Advantage Index: Implications of a Methodology Based on Industry Sector Analysis // Weltwirtschaftliches Archiv. – 1985. – Vol. 121. – P. 61-73.